

Zsidó vallásúak névmagyarosítása Baján (1895–1945)

Egy vidéki kisváros, a Duna menti Baja anyagát gyűjtöttük ki az anyakönyvekből, és ennek birtokában kíséreltük meg az 1895 és 1945 között itt születettek névváltoztatásait rendszerezni. A város nemzetiségi összetételét és a névtípusok összefüggését külön is vizsgáltuk. Kiderült, hogy a zsidók névmagyarosítását külön is érdemes elemezni, mert más jellemzőket mutatnak. A 123 zsidó vallású által benyújtott kérvényen 106 különböző név szerepel, s megoszlásuk a következő:

földrajzi név	48	39%
közszoói eredetű	47	38%
utónévből alakult	18	15%
egyéb	10	8%

A földrajzi névből alakult családnevek nem képviselnek olyan túlnyomó többséget, mint az az egész névanyagban tapasztalható volt, alig haladja meg a közszoói eredetűeket. Az új nevek típus szerinti megoszlása az egész névanyagra vonatkozóan: földrajzi név 60%, közszoói eredetű 25%, utónévből alakult 5%, egyéb 10%. A másik jellemző eitérés, hogy az összes olyan esetnek, amelynél családnévül utónevet választottak (94), húsz százalékát zsidók vették fel, s a névválasztás ezen módja rájuk mondható jellemzőnek.

Érdekesen alakul a zsidók esetében az új név típusa szerint a korszakonkénti megoszlás:

	1895–1918	1919–1944	1945–1984
földrajzi név	7 20%	7 27%	34 54%
közszoói eredetű	19 56%	14 54%	14 22%
utónévből alakult	5 15%	4 15%	9 14%
egyéb	3 9%	1 3%	6 10%

A százalékos megoszlás igencsak megváltozik 1945 után, hiszen addig a közszoói eredetűek adták az új nevek több, mint felét, ezt követően azonban a földrajzi nevek haladják meg az 50%-ot. Az utónév családnévül választása mindhárom korszakban azonos súllyal szerepel.

Az arányok ilyen mértékű eltolódása mindenképpen figyelmet érdemel. Az 1944-ig terjedő időszakban a közszoóból alakult vezetékneveken van a hangsúly, és a névváltoztatások egy jellemző formája alakult ki, amely kitermel egy olyan névanyagot – ugyanúgy, mint II. József rendeletét követően –, ami származásukra utal. (A Magyar Zsidó Lexikont [Budapest, 1929., a továbbiakban MZsL.] lapozgatva feltűnt, hogy egyes nevek, melyek a bajai névanyagban is szerepelnek, nagyon gyakoriak, több neves zsidó vallású művész, tudós viselte.) Az 1917-ben megjelent Magyar Névkönyv bevezetője is ezt támasztja alá: "A negyvenes években (1840) eleinte mondvacsinált nevek uralkodtak. Új módi, nyakatekert, keletkezésük bélyegét magukon hordó. Aztán jött a bizonytalan tapogatózás ... Ekkor keletkezett az első visszahatás, a történelmi nevek miatt az -y kérdés. A csúfolódás az ötven krajcáros új

magyarokkal. És így telt meg a *Radó, Sugár, Róna, Rónai* stb. nevek ezreivel a telefonkönyv" (LENGYEL ZOLTÁN, Magyar Névkönyv. Budapest, 1917. 8).

Megvizsgáltuk a bajai zsidók névválasztását az 1917-ig terjedő időben, és az említett nevek ebben is előfordulnak. A 34 zsidó kérvényező közül 17, éppen a fele, olyan új nevet választott magának, mely a Névkönyv írója és összeállítója szerint túl sokszor fordul elő, ezért felvételét hangsúlyozottan nem javasolja. Mivel az első világháborúval záródó időszakban a névmagyarosítások legnagyobb részét (Baján 35%, országosan közel 70%) a zsidók jelentik, ebből következik, hogy e neveket ők választották elsősorban.

TRÓCSÁNYI GYÖRGY 1933-ban megjelent tanulmányában is egy kialakult, jellemző zsidó névkörre utal: "Gátolja a mozgalomnak intenzívebbé válását az a tény, hogy ... a zsidóknak már előbb bekövetkezett tömeges névmagyarosítása a magyarosított nevek bizonyos csoportjának olyan jelleget adott, amit szeretnénk a lehetőségekhez képest elkerülni" (TRÓCSÁNYI GYÖRGY, Névmagyarosítás: Társadalomtudomány 1933/3-4: 1-20).

A MZsL. is szól a gúnyolódásról: "A magyar társadalom hosszú ideig jó szívvvel fogadta a névmagyarosító áramlatot, már azért is, mert igazolta a magyar kulturbefolyás felsőbbbségét és elősegítette az asszimilációt. Később féltékenységet támasztott a magyar név varázsába vetett bizalom, lassan-lassan elhőmályosult, és a zsidók inkább gúnyt, mint elismerést arattak a névmagyarosítással ... A névmagyarosító mozgalom szembeállt a gúnyval, és a forradalomig [1919] állandó növekedést mutat" (MZsL. 550).

A földrajzi névből alakult családnevek kerülése talán éppen azzal magyarázható, hogy igyekeztek elkerülni a hangzatos *-i* képzős neveket, mely a gúny céltáblájává tehetné, s tette is őket. (A nemességet kapott zsidók a múlt század végétől az *-i* képzős alakot választják birtokaik után, a magyar nemesség családnévanyagának jellemzőihez hasonlóan: MZsL. 642-7.)

Az 1944 utáni korszakban talán azért szaporodott meg a földrajzi nevek fölvétele, mert az *-i* képzős forma a hasonulást, a leginkább magyarnak tekinthető név mögé rejtőzést szolgálta, ugyanis kialakult a zsidó névválasztásnak egy jellemző formája, mely főként községi eredetű volt.

A zsidók esetében is megfigyelhető, hogy nevük kezdőbetűjét zömmel (79%) megtartják, de a hangzásbeli hasonlóságra már kevésbé figyelnek oda. Igaz, van olyan név is, mely fonetikus átírásban már magyarnak hat (*Reich-Rajk, Reis-Rajz*).

A tükörfordítás is ritka, mert a XVIII. századi kényszerű névválasztás miatt sok a fordításra alkalmatlan. Négyen éltek mindössze ezzel a lehetőséggel.

A származás névbeli megmentésére is akad példa. Ilyen a *Kohn-Pap* névváltoztatás. II. József névrendelete következtében gyakori volt a zsidók között, hogy rövidítésneveket (abbreviaturás) választottak, ezek között szerepel a *Kohn*, mely a kohániták, a papok leszármazottait őrizte meg a névben (SCHEIBERNÉ BERNÁTH LÉVIA, A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletéig. Bp., 1981). Ezt a jelentést vitte tovább a *Pap* családnév is egy korai (1903) névmagyarosításban.

Két esetben választották apjuk, illetve a maguk utónevét családnévként, egyszer pedig az apa foglalkozását (*Lakatos*).

A bajai névanyag egészét vizsgálva, a zsidó névváltoztatások a változatosabbak, kevesebb a mesterkéltség, magyarkodó és hivalkodó közöttük, mely egyrészt a természetes asszimiláció (1895–1919), másrészt a második világháború alatti szörnyűségek következtében, az azonosulás vágya, illetve a félelem és rejtőzködés miatt érthető is.

KÓHEGYI MIHÁLY–MERK ZSUZSA

Adatok és szempontok a magyar helynévadás kialakulásához a X–XI. század fordulója táján

A legrégebbi magyarországi oklevelek frissen megjelent corpora (DiplHungAnt. 1.) azokat a – Szent István nevéhez fűzhető – okleveleket, amelyek valódiak vagy interpoláltak (azaz későbbi betoldások mellett valódi részeket tartalmaznak), nem csupán kései említésben maradtak fenn, és helyneveket foglalnak magukban, a következő kronológiai sorrendbe állítja és ekként minősíti:

1. pannonhalmi alapítólevél, 1002. júl. 1. és szept. 1. között, interpolált;
2. veszprémi oklevél, 1009., valódi;
3. pécsi alapítólevél, 1009. aug. 23., interpolált;
4. veszprémvölgyi alapítólevél, 1018 körül vagy után, valódi.

E négy oklevél minősítését (azt, hogy kettő valódi és kettő interpolált) elfogadjuk, s a négyből háromnak – a három latin nyelvűnek – a keltével sincs különösebb probléma. A veszprémi és a pécsi oklevél 1009. évi dátumot visel, a pannonhalmi oklevélen található 1001. évi kelet 1002-re történő javítása indokolt. A veszprémvölgyi görög nyelvű diploma keltezetlen, s mivel felmerült, hogy kiadója, a keresztény István (Stephanos khristianos) nem csupán Szt. István lehetett, hanem a kereszttségben szintén Stephanos (István) nevet nyert Géza is, így itt az 1018 körüli vagy utáni kelet nem vitán felül. A helynevek szempontjából azonban a pannonhalmi alapítólevél 1002. évi kelte is kétséges. A helynevek ugyanis nem az oklevél törzsében, hanem a Krisztus-monogramját és a keltezt követően mintegy függelékszerűen helyezkednek el. GYÖRFFY GYÖRGY úgy vélekedett, hogy "az oklevél írása és megpecsételése után néhány évvel történt meg az ünnepélyes felszentelés. Ez alkalommal adományozott István király birtokokat az apátságnak, s ezt pótlólag az oklevél aljára vezették" (István király és műve. 1977. 181), majd a most kiadott oklevél-corporumban ennek időpontját 1005 körül jelölte meg (DiplHungAnt. 1. 38), de a szövegkiadásban az interpoláció jelével (<...>) nem jelölte, azaz lényegében egykorúnak vette az 1002. évi kiállítással. Mivel azonban e pótlás időpontját illetően más vélemények is vannak, a helynevek – és azok lejegyzésének – 1005 körüli keltezése nem áll vitán felül.